

اصول و روش‌های تدریس

ویرایش چهارم

دکتر سید حشمت‌الله مرتضوی‌زاده

عضو هیئت علمی دانشگاه فرهنگیان

آییز

پیش‌گفتار

در فرآیند آموزش و پرورش، روش تدریس از اهمیت و موقعیت خاص برخوردار است. ممکن است در تدوین سایر عناصر آموزش از قبیل هدف و محتوا به طرز مطلوب عمل کنیم ولی به دلیل کم‌توجهی به عنصر «روش» نتایج مورد انتظار را در فرآیند تعلیم و تربیت به دست نیاوریم. بنابراین در انتخاب و سازماندهی روش‌های تدریس باید حساسیت لازم را داشته باشیم.

روش‌ها را به سه صورت می‌توان انتخاب کرد. یک حالت آن است که صرفاً با استفاده از تئوری‌ها و مباحث نظری و به دور از واقعیت، روش‌هایی را پیشنهاد دهیم و از دبیران و معلمان آموزش و پرورش بخواهیم که این روش‌ها را در عرصه‌ی تدریس به کار گیرند. بدون تردید این شیوه موفقیت‌آمیز نخواهد بود؛ زیرا که با امور اجرایی و واقعیت‌های کلاس درس سبقتی ندارد.

حالت دوم آن است که دچار عمل‌زدگی در تدریس شویم و تصور کنیم که تجارب عملی برای تدریس کفایت می‌کند. این رویکرد نیز مطلوب و مفید نمی‌باشد زیرا که با اصول علمی نسبت لازم را ندارد.

حالت سوم آن است که در انتخاب روش‌های تدریس به هر دو بُعد توجه شود. روش تدریس با اصول روان‌شناسی و تکنولوژی آموزشی در برنامه‌ریزی درسی مرتبط است. چنانچه روش‌های پیشنهاد شده با این اصول ارتباط نداشته باشد از جنبه‌ی علمی ضعف خواهد داشت و به همین دلیل از اعتبار لازم برخوردار نخواهد بود. از طرف دیگر روش‌ها از واقعیت‌ها و محدودیت‌ها تأثیر می‌پذیرند. چگونه ممکن است روشی که در عرصه عمل اجرا می‌شود از عوامل مؤثر در عمل متاثر شود؟ لذا توجه به نظر و عمل شرط اصلی مطلوب بودن روش‌های تدریس است.

آنچه که در این کتاب ملاحظه می‌کنید تا حدود زیادی این در بعد را در خود جمع کرده است. مؤلف محترم سعی کرده است تجارب چندساله خود را در تدریس و یادگیری، اموزش‌های دانشگاهی خود در آمیزد و مجموعه‌ای از اصول و روش‌های تدریس کاربردی را فراهم سازد. این کتاب، بررسی و ویراستاری علمی کتاب مطمئن هستم اگر مدرسان محترم مراکز تربیت معلم و دبیران و معلمان کوششی امر به روش این کتاب را با دقت کافی مطالعه کنند بهره‌ی لازم را در امر تدریس به دست خواهند آورد.

دکتر حسن ملکی

استاد دانشگاه علامه طباطبایی

تدریس در تمامی نظام‌های آموزشی یکی از وظایف اصلی معلم است و همین امر سبب شد تا مسئولیت معلم را برای به کارگیری اصول، روش‌ها و الگوهای تدریس الزامی کند. تدریس فعالیتی است که شکل مؤثر آن مجموعه تلفیق شده‌ای از دانش، هنر و تجربه است که می‌توان آن را شایستگی تدریس نامید. اصول و روش‌های تدریس در پی آن است تا شایستگی تدریس را در دانشجومعلم‌ان ایجاد کند تا آنان قادر به ادراک و به کارگیری این شایستگی شوند.

بر این اساس، کتاب حاضر برای دست‌یابی دانشجومعلم‌ان به این شایستگی به نگارش درآمده است. پیش نویس اولیه این کتاب به صورت جزوه درسی ابتدا به مدت ۶ سال در مراکز تربیت معلم و دوره‌های فراگیر و ضمن خدمت آموزش معلمان تدریس شده است. پس از تدریس هر فصل، بازخوردها و پیشنهاد‌های معلمان و دانشجویان را دریافت نمودم و به سؤال‌های آن‌ها پاسخ دادم؛ علاوه بر آن در دوره‌های آمادگی ورود به مسابقات الگوهای برتر تدریس این کار را تکرار کردم. تشویق‌های آنان باعث تألیف این اثر شد که سرانجام در مهرماه (۱۳۸۷) توسط انتشارات عابد به چاپ رسید. این کتاب در سال (۱۳۸۷) توسط همکاران محترم در برخی از دانشگاه‌های فرهنگیان مورد استفاده قرار گرفت. همچنین در دانشگاه پیام نور در مقطع کارشناسی ارشد رشته آموزش محیط زیست به عنوان منبع اصلی معرفی شد. قبل از این ۶ بار توسط انتشارات عابد به چاپ رسیده است.

با توجه به تنوع الگوها و روش‌های تدریس سعی شده است به بررسی روش‌ها و الگوهایی پرداخته شود که برای معلمان مقاطع مختلف، کاربرد عملی بیشتری داشته باشند و مشتمل بر هفت فصل است. در فصل اول کلیات تدریس بیان می‌گردد، در فصل دوم هدف‌های آموزشی و در فصل سوم روش‌های تدریس بررسی می‌شود. فصل چهارم به الگوهای تدریس و فصل پنجم به رباط در کلاس درس اختصاص دارد. فصل ششم مدیریت کلاس درس و فصل هفتم طرح درس را دربر می‌گیرد.

مؤلف امیدوار است همانند چاپ‌های قبلی، مورد استفاده همکاران و دانشجویان و محققان گرامی قرار گیرد. در این جا، برخود لازم می‌دانم از کلیه اساتید دانشگاه‌های مختلف و همچنین دانشجویان دانشگاه فرهنگیان و کسانی که در بهبود این اثر، این جانب را یاری داده‌اند به ویژه، استاد دکتر، جناب آقای دکتر حسن ملکی استاد دانشگاه علامه طباطبائی ویراستار علمی کتاب، صمیمانه قدردان می‌شوم. همچنین از دوست گرانمایه ام آقای دکتر عادل ظفری نژاد که این کتاب را مطالعه کردند و پیشنهاد‌های سازنده‌ای ارائه دادند تشکر و قدردانی می‌نمایم. از تمامی همکاران و کسانی که این کتاب را مطالعه می‌کنند درخواست می‌کنم تا انتقادات و پیشنهاد‌های خود را به ایمیل h.mortazavi@cfu.ac.ir ارسال نمایند تا در چاپ‌های بعد مورد توجه قرار گیرد.

سید حشمت‌الله مرتضوی‌زاده

عضو هیات علمی دانشگاه فرهنگیان

هدف‌های کلی کتاب

کتاب اصول و روش‌های تدریس برای تحقق هدف‌های زیر نوشته شده است:

- ۱ کسب دانش‌ها و مهارت‌های لازم برای تدریس
- ۲ شناخت انواع هدف‌های آموزشی
- ۳ توانایی استفاده از هدف‌ها در آموزش موضوع‌های مختلف درسی
- ۴ کسب مهارت تهیه طرح درس
- ۵ آشنایی با سبک‌ها و روش‌های مدیریت کلاس درس
- ۶ علاقه‌مند شدن به تدریس و شغل معلمی
- ۷ آشنایی با روش‌های برقراری ارتباط در کلاس درس
- ۸ شناخت الگوهای روش‌ها و مهارت‌های تدریس

در راستای تحقق هدف‌های کلی فوق؛ در این کتاب، هدف‌های دقیق‌تری نوشته شده است که انتظار می‌رود با یادگیری این هدف‌ها، تحقق هدف‌های کلی امکان‌پذیر شود.

فهرست مطالب

فصل ۱ کلیات تدریس	۱
تعریف تدریس	۲
اصول تدریس	۲
مهارت‌های فرایند تدریس	۳
سبک‌های تدریس	۵
تدریس و آموزش	۵
تدریس و یادگیری	۵
کارکردهای تدریس	۷
ماهیت تدریس	۸
نوع‌شناسی تدریس	۸
چکیده فصل	۱۱
کتاب خودآزمایی	۱۱
فصل ۲ هدف‌های آموزشی	۱۳
اهمیت هدف در فرایند تدریس	۱۴
انواع هدف‌های آموزشی	۱۴
هدف‌های آرمانی (غایی)	۱۴
هدف‌های کلی	۱۵
هدف‌های جزئی	۱۶
هدف‌های رفتاری	۱۶
منابع تعیین هدف‌های آموزشی	۱۸
طبقه‌بندی هدف‌های آموزشی	۲۰
حیطه‌ی شناختی	۲۱
حیطه عاطفی	۲۲
حیطه‌ی روانی - حرکتی	۲۴

۲۶	چکیده فصل
۲۶	کتاب خودآزمایی
۲۹	فصل ۳ روش های تدریس
۳۰	تعریف روش، فن، راهبرد و الگوی تدریس
۳۰	ماهیت روش های تدریس
۳۲	روش سخنرانی
۳۳	مراحل اجرایی روش سخنرانی
۳۴	محاسن روش سخنرانی
۳۵	محدودیت های روش سخنرانی
۳۵	روش کنفرانس
۳۶	مراحل اجرایی روش کنفرانس
۳۷	محاسن روش کنفرانس
۳۷	محدودیت های روش کنفرانس
۳۸	روش پرسش و پاسخ
۳۸	مراحل اجرایی روش پرسش و پاسخ
۳۹	محاسن روش پرسش و پاسخ
۴۰	محدودیت های روش پرسش و پاسخ
۴۰	روش آزمایشی (آزمایشگاهی)
۴۰	مراحل اجرایی روش آزمایشی
۴۲	محاسن روش آزمایشی
۴۲	محدودیت های روش آزمایشی
۴۲	روش نمایشی
۴۳	مراحل اجرایی روش نمایشی
۴۳	محاسن روش نمایشی
۴۴	محدودیت های روش نمایشی
۴۴	تدریس با پاورپوینت
۴۶	مراحل اجرایی تدریس با پاورپوینت
۴۷	محاسن تدریس با پاورپوینت

۴۷	 محدودیت‌های تدریس با پاورپوینت
۴۷	 روش گردش علمی
۴۸	 انواع گردش علمی
۴۸	 مراحل اجرایی گردش علمی
۵۰	 محاسن روش گردش علمی
۵۱	 محدودیت‌های روش گردش علمی
۵۱	 روش بحث گروهی
۵۲	 مراحل اجرایی روش بحث گروهی
۵۳	 محاسن روش بحث گروهی
۵۳	 محدودیت‌های روش بحث گروهی
۵۳	 روش پروژه
۵۴	 مراحل اجرایی روش پروژه
۵۴	 محاسن روش پروژه
۵۵	 محدودیت‌های روش پروژه
۵۵	 روش کتاب‌خوانی
۵۵	 مراحل اجرایی روش کتاب‌خوانی
۵۶	 محاسن روش کتاب‌خوانی
۵۶	 محدودیت‌های روش کتاب‌خوانی
۵۷	 روش اعضای تیم
۵۷	 مراحل اجرایی روش اعضای تیم
۵۸	 محاسن روش اعضای تیم
۵۸	 محدودیت‌های روش اعضای تیم
۵۹	 روش بارش فکری
۵۹	 مراحل اجرایی بارش فکری
۶۱	 محاسن روش بارش فکری
۶۱	 محدودیت‌های روش بارش فکری
۶۱	 روش قصه‌گویی
۶۲	 مراحل اجرایی روش قصه‌گویی
۶۲	 محاسن روش قصه‌گویی

۶۳	محدودیت‌های روش قصه‌گویی.....
۶۳	نقشه‌ی مفهومی.....
۶۵	مراحل اجرایی روش نقشه‌ی مفهومی.....
۶۷	محاسن نقشه‌ی مفهومی.....
۶۷	محدودیت‌های نقشه‌ی مفهومی.....
۶۸	روش شناختی.....
۶۸	مراحل اجرایی روش شناختی.....
۶۸	محاسن روش شناختی.....
۶۸	محدودیت‌های روش شناختی.....
۶۹	نمونه‌ی برنامه‌ی آموزشی.....
۷۰	روش فراشناخت.....
۷۱	مراحل اجرایی روش فراشناخت.....
۷۱	محاسن روش فراشناخت.....
۷۲	محدودیت‌های روش فراشناخت.....
۷۲	سناریوی آموزشی.....
۷۴	روش ساخت‌گرایی.....
۷۴	مراحل اجرایی روش ساخت‌گرا.....
۷۶	محاسن روش ساخت‌گرایی.....
۷۶	محدودیت‌های روش ساخت‌گرایی.....
۷۷	روش تلفیقی.....
۷۸	محاسن روش تلفیقی.....
۷۸	محدودیت‌های روش تلفیقی.....
۷۸	چکیده فصل.....
۸۱	کتاب خودآزمایی.....
۸۳	فصل ۴ الگوی تدریس.....
۸۴	الگوی تدریس.....
۸۴	ویژگی‌های الگوهای تدریس.....
۸۵	تفاوت الگو و روش تدریس.....

۸۵	نوع‌شناسی الگوهای تدریس
۸۶	الگوهای پردازش اطلاعات
۸۶	الگوهای اجتماعی
۸۷	الگوهای شخصی (فردی)
۸۷	الگوهای رفتاری
۸۷	پیش‌سازمان‌دهنده
۸۹	مراحل پیش‌سازمان‌دهنده
۹۰	آموزش کاوشگری
۹۱	مراحل آموزش کاوشگری
۹۳	دریافت مفهوم
۹۴	مراحل دریافت مفهوم
۹۵	تفکر استقرایی
۹۶	مراحل تفکر استقرایی
۹۹	یادسپاری
۱۰۱	مراحل یادسپاری
۱۰۱	بدیعه‌پردازی (مقایسه‌ای)
۱۰۳	مراحل بدیعه‌پردازی
۱۰۵	ایفای نقش
۱۰۶	مراحل ایفای نقش
۱۰۶	محاكم قضایی
۱۰۷	مراحل محاكم قضایی
۱۰۷	تفحص گروهی (باران در یادگیری)
۱۰۸	مراحل تفحص گروهی
۱۱۰	شبیه‌سازی
۱۱۱	مراحل شبیه‌سازی
۱۱۲	سناریوی آموزشی الگوی شبیه‌سازی
۱۲۱	چکیده فصل
۱۲۲	کتاب خودآزمایی

۱۲۵	فصل ۵ ارتباط در کلاس درس
۱۲۶	تعریف ارتباط
۱۲۶	تأثیر ارتباط در تدریس
۱۲۷	عناصر و اجزای ارتباط
۱۲۸	انواع ارتباط
۱۳۰	موانع ارتباط در کلاس درس
۱۳۱	روش های برقراری ارتباط در کلاس درس
۱۳۷	چکیده فصل
۱۳۷	کلام خودآزمایی
۱۳۹	فصل ۶ مدیریت کلاس درس
۱۴۰	تعریف مدیریت کلاس درس
۱۴۱	علل بی نظمی
۱۴۱	۱. علل مربوط به معلم
۱۴۲	۲. علل مربوط به دانش آموزان
۱۴۲	۳. علل مربوط به فضای کلاس
۱۴۲	۴. علل مربوط به خانواده
۱۴۳	سبک های مختلف مدیریت کلاسی
۱۴۳	الف. سبک اقتدارگرایانه
۱۴۳	ب. سبک مستبدانه
۱۴۴	ج. سبک عدم دخالت
۱۴۴	شیوه های مدیریت کلاس درس
۱۴۴	آمادگی معلم
۱۴۵	آمادگی جسمی و ظاهری
۱۴۶	آمادگی عاطفی
۱۴۷	آمادگی علمی
۱۴۸	آمادگی در مدیریت زمان
۱۴۸	آمادگی در تهیه و کاربرد وسایل آموزشی
۱۴۹	انجام کارهای مقدماتی

۱۵۰	 اولین جلسه‌ی کلاس درس
۱۵۲	 تعیین قوانین کلاسی
۱۵۳	 یادگیری اسامی دانش‌آموزان
۱۵۴	 مشارکت دانش‌آموزان
۱۵۵	 کمک گرفتن از دانش‌آموزان
۱۵۵	 گروه‌بندی دانش‌آموزان
۱۵۶	 روش‌های گروه‌بندی
۱۵۶	 گروه‌بندی بر اساس توانایی‌های مشابه و متفاوت
۱۵۷	 گروه‌بندی داوطلبانه
۱۵۷	 گروه‌بندی تصادفی
۱۵۷	 گروه‌بندی بر اساس موضوع درس
۱۵۷	 نکات مورد توجه در انجام کارهای گروهی
۱۵۹	 راه‌های فعال نمودن دانش‌آموزان در کارهای گروهی
۱۵۹	 روش‌های تغییر رفتار
۱۶۰	 آشنا کردن دانش‌آموزان با روش‌های صحیح مطالعه
۱۶۱	 نظارت مداوم بر کلاس
۱۶۲	 کمک گرفتن از والدین
۱۶۳	 چکیده فصل
۱۶۴	 خودآزمایی
۱۶۵	 فصل ۷ طرح درس
۱۶۶	 اهمیت طرح درس
۱۶۶	 تعریف طرح درس
۱۶۷	 الگوها یا قالب‌های طرح درس
۱۶۹	 انواع طرح درس
۱۶۹	 طرح درس ترمی یا سالانه
۱۷۰	 اهمیت طرح درس سالانه
۱۷۱	 محاسن طرح درس سالانه
۱۷۲	 مراحل تهیه‌ی طرح درس ترمی یا سالانه

۱۷۹	نمونه‌ی طرح درس سالانه
۱۸۲	طرح درس روزانه (جلسه‌ای یا ساعتی)
۱۸۳	محاسن طرح درس روزانه
۱۸۴	انواع طرح درس روزانه
۱۸۵	طرح درس مبتنی بر (IT)
۱۸۵	طرح درس مبتنی بر هوش‌های چندگانه
۱۸۶	مراحل تهیه طرح درس روزانه
۱۸۷	۱. موضوع درس
۱۸۷	۲. هدف، کلمه
۱۸۸	۳. هدف، ی، جزئی
۱۸۸	۴. هدف‌های رفتاری
۱۸۹	۵. روش‌های تدریس
۱۹۰	۶. وسایل آموزشی
۱۹۱	۷. ارزشیابی تشخیصی
۱۹۴	۸. ایجاد انگیزه
۱۹۵	۹. ارائه درس
۱۹۸	۱۰. جمع‌بندی مطالب
۱۹۹	۱۱. ارزشیابی پایانی (تراکمی)
۲۰۰	۱۲. تعیین تکالیف و پایان دادن درس
۲۰۴	الگوی هدف‌گذاری
۲۰۵	طرح درس مبتنی بر برنامه درس ملی
۲۱۰	طرح درس ترمی یا سالانه فرم شماره (۱)
۲۱۱	طرح درس ترمی یا سالانه ویژه درس تربیت‌بدنی فرم شماره (۲)
۲۱۲	طرح درس روزانه فرم شماره (۳)
۲۱۳	طرح درس روزانه فرم شماره (۴)
۲۱۴	طرح درس هوش‌های چندگانه شماره (۵)
۲۱۵	طرح درس روزانه فرم شماره (۶)
۲۱۶	طرح درس روزانه فرم شماره (۷)
۲۱۷	طرح درس روزانه ویژه درس تربیت‌بدنی فرم شماره (۸)

۲۱۸	طرح درس روزانه ویژه درس تربیت بدنی طرح درس شماره (۹)
۲۱۹	سناریوی آموزشی فرم شماره (۱۰)
۲۲۰	نمای کلی طرح درس شماره (۱۱)
۲۲۱	ارزشیابی از طرح درس روزانه فرم شماره (۱۳)
۲۲۲	ارزیابی از تدریس و فرایند آموزشی فرم شماره (۱۴)
۲۲۳	چکیده فصل
۲۲۳	کتاب خودآزمایی
۲۲۵	واژه نامه
۲۲۹	منابع
۲۳۳	نمایه
۲۳۷	پاسخ نامه خودآزمایی ها